

Damian Małecki (rec.)

***Andrzej Bogucki,
Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”
na drodze do wolności,
ISBN: 978-83-7456-289-8,
wyd. Instytut Wydawniczy „Świadectwo”,
Bydgoszcz 2020, ss. 182.***

Na rynku wydawniczym ukazała się kolejna naukowa pozycja książkowa znanego historyka dr. Andrzeja Boguckiego, poświęcona ruchowi sokolemu pt. *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na drodze do wolności*. Andrzej Bogucki w latach 1999-2007 był prezesem ZTG „Sokół” w Polsce, jego książka, której wydawcą jest Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, opublikowana dzięki stypendium Prezydenta Bydgoszczy Rafała Bruskiego, to jedna z cenniejszych publikacji, która ukazała się w ostatnich latach. Jej największą wartością jest to, że podejmuje zagadnienia, które dla historiografii „Sokoła” pozostały szerzej nieznanne.

TG „Sokół”, obchodzące w 2017 r. jubileusz 150-lecia, jest najstarszą polską organizacją łączącą cele niepodległościowe z działalnością sportową, wychowawczą i kulturotwórczą. Jak pisze autor: *Przedmiotem niniejszej książki jest próba zarysu dziejów Sokolstwa Polskiego ujętych nie w pełni chronologicznie, lecz w różnych cezurach dziejowych. Książka obejmuje studia tematyczne z lat 1867/1886-1920, 1939-1989 i 2013-2020*. Książka opracowana została przede wszystkim na podstawie nieznanymi do tej pory źródeł archiwalnych, jest pracą naukową, nie jest jednak monografią ani syntezą. Autor dokładnie zbadał na podstawie źródeł tragiczną wojenną przeszłość sokolów w latach 1939-1945 i w czasach powojennych do lat 50. W książce wykazana została droga, którą w naszym kraju przeszli sokoli do wolności i demokracji w 1989 r. W publikacji przedstawiono czytelnikowi złożone problemy mentalne utrwalone w różnych pozytywnych i negatywnych mitach. Jest rzeczą zrozumiałą, że przedstawiona problematyka Sokolstwa Polskiego obejmuje nie tylko wydarzenia zachodzące

w gniazdach sokołów bydgoskich, ale przede wszystkim działania wielu gniazd sokolich pod zaborami. Autor pominął okres działalności sokolstwa w II Rzeczypospolitej, ponieważ ukazały się już na ten temat liczne publikacje.

Należy zaznaczyć, że dotychczas nie zostały opracowane przez historyków naukowców dzieje Sokolstwa Polskiego w latach 1939-1989, karty dziejów przedstawiające najbardziej tragiczny okres w historii tej zasłużonej polskiej organizacji. Doktor Bogucki swoje badania naukowe oparł na różnorodnej bazie źródłowej. Podstawowe tezy i ustalenia niniejszej pracy sformułowano na materiale archiwalnym, źródłowym i drukowanym (sokole wydawnictwa pamiątkowe, wspomnienia i relacje), a także na literaturze przedmiotu. Autor do opracowania pierwszego rozdziału książki przeprowadził swego czasu szeroką kwerendę w archiwach krajowych, polskich Archiwach Państwowych w Bydgoszczy, Gdańsku, Poznaniu i Toruniu oraz zagranicznych, dawne nazwy: Berlin-Dahlem-Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Zentrales Staatsarchiv Merseburg, Zentrales Staatsarchiv Potsdam. Natomiast akta źródłowe do drugiego rozdziału zostały pozyskane i wykorzystane po szczegółowej kwerendzie zasobów archiwów Instytutu Pamięci Narodowej oraz Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego w Bydgoszczy. Dr Andrzej Bogucki pozyskał i analizował materiały archiwalne, źródłowe z archiwów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL w Warszawie oraz AIPN w Bydgoszczy (w tym dot. Torunia i Świecica), Gdańska, Krakowa, Łodzi, Poznania, Radomia, Warszawy (w tym miejscowości na Mazowszu). Drugi rozdział jest nowatorską próbą, opracowaną w takim zakresie po raz pierwszy w Polsce. Andrzej Bogucki samodzielnie postanowił zbadać ten okres na podstawie akt zachowanych w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy i archiwach Instytutu Pamięci Narodowej. Tezy do rozdziału pierwszego i drugiego autor niniejszej książki, w formie skróconej, przedstawił podczas dwóch konferencji naukowych – *Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej. Na drodze do Niepodległości. Bydgoszcz w latach 1914-1920*; Bydgoszcz, 20-21 stycznia 2020 r., zorganizowanej przez Uniwersytet Kazimierza Wielkiego i Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy oraz *Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej. Między zniewoleniem a niepodległością. Bydgoszcz w XX wieku*, Bydgoszcz, 10-11 października 2018 r. zorganizowanej przez Instytut Pamięci Narodowej i Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. W późniejszym okresie autor znacząco poszerzył swoją pracę do zakresu ogólnopolskiego oraz przeprowadził dalszą kwerendę archiwalną.

Publikacja składa się z trzech rozdziałów. Jak zaznaczył autor, pierwszy rozdział omawia genezę, cele i działalność „Sokoła” polskiego od powstania pierwszego stowarzyszenia we Lwowie w 1867 r. oraz kształtowanie się ideologii

sokolej i zdobywanie dla niej społeczeństwa polskiego w latach 1867-1884. Autor wskazał na powstanie „Sokoła” w 1886 r. w Bydgoszczy i jego znaczenie w ogólnopolskim ruchu sokolim. Zwrócił uwagę na istotę, kierunki i metody pracy. Przedstawione zostały formy pracy narodowej, niepodległościowej oraz sportowej i omówione odmienne warunki polityczno-społeczne, w jakich działali sokoli w różnych zaborach. Rozdział pierwszy dotyczy historii „Sokoła” pod zaborem pruskim. Znalazło się w nim wiele informacji, które zainteresują czytelników i członków „Sokoła”, np. skąd wzięło się sokole powitanie „Czołem!”, do dziś zresztą używane wśród druhow. Bardzo ważną częścią rozdziału jest opracowanie materiałów znajdujących się w archiwach w Niemczech. Dokumenty te potwierdzają żywe zainteresowanie organizacją sokolą nie tylko niemieckiej policji, ale także najważniejszych czynników państwowych i polityków niemieckich okresu zaborów (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, cesarz Wilhelm II). Wiele tych materiałów nie zostało dotąd wykorzystanych w pracach historyków. Dzięki pracy Boguckiego możemy się z nimi po raz pierwszy zapoznać. Autor poszerza pierwszą część publikacji o dzieje „Sokoła” w Bydgoszczy i cenne biografie najważniejszych sokolów z terenu Pomorza i Kujaw do 1939 r.

Szczególnie cenny jest rozdział drugi, w którym autor opisuje działalność TG „Sokół” w latach 1939-1989, czyli najmniej znane dzieje Sokolstwa Polskiego. To okres tragiczny, czas prześladowania „Sokoła” przez nazistowskie Niemcy, Sowietów oraz komunistyczną służbę bezpieczeństwa w okresie Polski Ludowej. Rozdział zatytułowany *Zarys dziejów zniewolonego Sokolstwa Polskiego 1939-1989* autor poświęca ogólnopolskim wydarzeniom, które przez wiele lat były przez historyków pomijane, o których pisano niewiele lub wcale. Autor sięga do niedostępnych wcześniej archiwów, m.in. Instytutu Pamięci Narodowej, które rzucają zupełnie nowe światło na wydarzenia z tych lat. Wskazuje także na potrzebę podjęcia dalszych badań, co powinno stanowić wskazania dla historyków w przyszłości. W tym wypadku szczególnie cenne będą badania dotyczące strat osobowych Sokolstwa Polskiego w omawianych latach oraz te dotyczące zagarniętego majątku organizacji. Sam autor podkreśla szczególną rolę konspiracji sokolej, która na okupowanych, a następnie zajętych przez ZSRR ziemiach polskich, stanowiła depozytariusz idei sokolej, dzięki której organizacja mogła się odrodzić w 1989 r.

Sokolstwo Polskie w 1939 r. przystąpiło do ogólnonarodowej organizacji obrony Polski, włączyło się w struktury ruchu oporu i państwa podziemnego, za co zapłaciło podczas II wojny światowej obfitą daniną krwi i poniewierki. Książkę uzupełniają informacyjne noty biograficzne działaczy sokolich i przywódców sokolstwa, ich zapatrywania polityczne i udział w życiu publicznym. Problematykę

tę rozpatrywano w kontekście odmiennej niż w innych regionach Polski sytuacji, działalności, zadań i obowiązków członków organizacji. Omówiono udział sokołów w zbrojnym podziemiu ZWZ-AK, NSZ, NZW i in. W tym wypadku, ze względu na zasady metodyczne, posłużono się przypisami do publikacji tematycznych. Okres 1945-1948 to aktywne próby wznowienia działalności gniazd sokolich przez przedwojennych członków TG „Sokół”. Inicjatywy w zarodku niszczyła bezpieka na rozkaz rządzących Polską po wojnie komunistów. Lata 1945-1989 to inwigilacja sokołów, poniżanie, zmuszanie do współpracy, manipulacje, pozyskiwanie jako tajnych współpracowników przez komunistyczną Służbę Bezpieczeństwa w latach 1980-1981, szczególnie w Poznaniu i Gdańsku.

Autor wykazał istniejące więzi pomiędzy członkami Sokolstwa Polskiego w latach 1939-1989, kiedy to zabroniono sokołom oficjalnej działalności. Sokoli w tych latach ponieśli straty moralne i materialne, byli zabijani, prześladowani, ograbiani z majątku. Jednak w tym okresie nigdy sokoli bydgoscy nie zwątpili w słuszność pracy dla sokolstwa. Dzięki przywiązaniu do silnych zasad i idei oraz ofiarności i wielkiej odwadze w latach 1939-1989 powstała niezłomna kadrowa organizacja konspiracyjna Sokolstwa Polskiego, składająca się z zaufanych druhow i druhen, którzy pielęgnowali oraz w różny sposób utrwalali dzieje sokolstwa, byli zorganizowani w różne sportowo-towarzyskie organizacje rekreacyjne i krajoznawcze. Andrzej Bogucki szczegółowo przedstawia próby wznowienia powojennej działalności przez poszczególne gniazda „Sokoła” oraz stosunek do nich władz komunistycznych. W publikacji po raz pierwszy znalazła się informacja o prowadzonej przez władze komunistyczne w latach 1945-1989 szczegółowej inwigilacji wybranych członków organizacji oraz o nielegalnych strukturach w okresie PRL, do których można zaliczyć powstałe w 1949 r. w Łodzi Towarzystwo Antykomunistyczne, pierwotnie nazywane „Sokoły”. Z całą pewnością niemalże zainteresowanie wzbudzi to, że autor nie waha się podać nazwisk tajnych współpracowników i donosicieli, których akta wytworzyły urzędy bezpieczeństwa publicznego i służby bezpieczeństwa oraz państwowej i samorządowej administracji PRL. Publikacja nie pomija związków, działalności i współpracy z komunistycznymi organizacjami współcześnie znanych działaczy „Sokoła”, z których część wznowiała działalność niektórych gniazd sokolich po 1989 r. Bogucki ukazuje też wszystkie próby reaktywacji „Sokoła” w okresie powojennym, ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowanych w nie osób, o których biogramy również jest wzbogacona publikacja.

Obecnych członków i sympatyków ruchu sokolego zainteresuje na pewno rozdział trzeci, poświęcony najnowszym dziejom Sokolstwa Polskiego w latach 2013-2020, zawierający wzmiankę o ważnych wydarzeniach, do których należą

m.in. jubileusze Sokolstwa Polskiego czy wybór nowych władz Związku. Wskazano też na statutową apolityczność ruchu sokolego. Rozdział ten zawiera publikacje źródłowe, które po raz pierwszy zaprezentowano w formie drukowanej. Doktor Bogucki przybliży w nim najważniejsze wydarzenia i sylwetki najbardziej aktywnych w ostatnich latach druhów „Sokoła”. Znalazły się w nim teksty poświęcone obchodom 150-lecia Sokolstwa Polskiego w Senacie Rzeczypospolitej Polskiej, ale także ubiegłorocznym (2019) uroczystościom 100-lecia powstania Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce oraz relacje z wielu innych wydarzeń organizowanych lub współorganizowanych przez członków „Sokoła” w ostatnich latach.

Dodatkowym atutem publikacji jest zamieszczona na końcu *Złota Karta Sokolstwa Polskiego*, która obejmuje wykaz osób odznaczonych *Zaszczytną Odznaką Sokolą* (do 15 maja 2020 r.).

Andrzej Bogucki przez wiele lat prowadził badania nad rekonstrukcją składow osobowych władz i czołowych działaczy sokolstwa. W książce opublikował wykaz prezesów, naczelników i liderów w latach 1867-2020, dotychczas nikt się tego nie podjął. Autor podjął się udanej próby rekonstrukcji jednak, jak zaznaczył, *niepełnego, wykazu przywódców i liderów Sokolstwa Polskiego na ziemiach polskich*. Publikację uzupełniają liczne fotografie przedstawiające dawnych i obecnych druhów „Sokoła” w Polsce i na świecie. Z całą pewnością jest to pozycja naukowa godna polecenia wszystkim historykom badającym przeszłość dziejów Polski, szczególnie historię Sokolstwa Polskiego, sympatykom i członkom „Sokoła”. Pytaniem otwartym pozostaje, czy wskazania i praca dr. Andrzeja Boguckiego znajdzie swoich naukowych następców?